

NEIZVESNO PUTOVANJE DO LUKE SPASA

Rijka-Rikica Vostrel, devojačko Altarac, rođena je 1929. godine u Sarajevu, od oca Leona Altarca i majke Roze, rođene Atijas. Ima mladu sestru Leu-Liliku.

Holokaust su preživeli svi članovi porodice Rikice Vostrel – otac, majka i sestra.

Posle završetka gimnazije radi u Splitu u Gradskom štabu za pionire, a zatim u Zagrebu, u Centralnom komitetu omladine, odeljenju za rad s pionirima.

Posle udaje posvećuje se porodici i prati

supruga na poslovima u diplomatskim predstavništvima.

Ima dva sina, dvoje unučadi i jednog praunuka.

Živi u Zagrebu.

Moj put do El Šata (El Shatt) zapravo je počeo 1943. godine, u rujnu, kada je kapitulirala fašistička Italija. Do tada sam živjela u Splitu sa roditeljima, gdje sam u lipnju 1942. godine doživjela jedan od najtužnijih dana u svom životu. Bio je to dan kada su fašističke jedinice, tzv. sinovi vučice („figli de la luppe“) iznenada upale u židovski hram.

Moj tata Leon Altarac bio je službenik Židovske općine i hrama (šamas) pa je naša obitelj stanovala u zgradi same Općine, tik do hrama.

Fašisti su ušli u hram za vrijeme molitve. Mnoge vjernike su pretukli, a hram i naš stan su demolirali. Sve stvari su bacili kroz prozore i

potom ih zapalili nasred Narodnog trga. Ostali smo bez ičega; ali, što je najvažnije, ostali smo neozlijeđeni i živi. Dobri ljudi su nam pritekli u pomoć, našli nam privremeni smještaj i pomogli nam u odjeći i obući. Ipak, taj kobni dan ostavio je dubok trag u mojoj duši. To je bio razlog da sam se, kao trinaestogodišnja djevojčica, uključila u ilegalni rad Saveza mlade generacije i SKOJ-a (Saveza komunističke omladine Jugoslavije). Gotovo sam sigurna da sam u to vrijeme bila najmlađa skojevka u Splitu.

Kad je kapitulirala Italija, znala sam da moram napustiti Split jer ne smijem dočekati Nijemce i ustaše.

Odlazim u neizvjesnost zajedno s roditeljima, malom sestrom Leom (Lilikom) i starom nonom. Odlazim u partizane. Na putu se razdvajamo. Obitelj odlazi u partizanski zbjeg a ja u jedinicu. Oko četiri i pol mjeseca boravim prvo na Mosoru, te na otocima Braču i Šolti, gdje sam bila član Kotarskog odbora USAOH-a (Ujedinjeni savez antifašističke omladine Hrvatske) za Brač i Šoltu.

No, počela je nova neprijateljska ofanziva te smo se, krajem 1943. godine, morali evakuirati s Brača. U nemiloj uspomeni ostao mi je put za otok Vis. Strpali smo se u jednu neveliku jahtu. Bilo nas je toliko da je jedno tijelo gotovo bilo preko drugog. Mislila sam da se nećemo izvući jer je bura bila tako jaka da se jahta ljuljala kao mala gondola. Ipak, sretno smo stigli na Vis.

O svojima nisam ništa znala, osim da su i oni evakuirani s Mosora, iz Srinjina, gdje su boravili u partizanskom zbjegu. Pretpostavljala sam da su evakuirani na neki otok, no na Visu nisu bili.

Na Visu je bilo partizana, ranjenika, žena i djece, bolje rečeno bila je to vojna baza i partizanski zbjeg iz svih krajeva Dalmacije. Bili su tu još i saveznički vojnici i mornari. U tom mnoštvu osjećala sam se izgubljenom i prepuštenom samoj sebi. Ali to je bio tek moj osjećaj jer sam, uz mnoge druge, bila određena da krenem u Bari (Italija) gdje su, prema sporazumu Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i savezničkih snaga na Sredozemlju, već bile brojne izbjeglice i ranjenici.

U Bariju su nas dočekali mnogi naši ljudi, među njima i poznanici mojih roditelja. Od njih sam doznala da se moji najbliži nalaze u prihvatnom logoru Karbonara (Carbonara), nedaleko Barija. Zaželjela sam odmah otići k njima, ali za to je bila potrebna posebna dozvola koju nisam mogla dobiti. No, poslala sam im kratko pisamce kojim sam ih

obavijestila da sam sa grupom partizanskog zbjega produžila dalje, a oni neka se raspitaju gdje smo i neka krenu za mnom.

Iz Barija smo premešteni u Tukuran, gdje se nalazio prihvatni logor za zbjeg i ranjenike. Logor je imao dva dijela. Jedan za prihvat, tj. karantenu (dezinfekcija, pranje itd.) i drugi tzv. čisti logor. Bila sam u karanteni, ali u „čistoj“ baraci, u grupi zaduženoj za raskuživanje djece. Jedne noći, nakon nekoliko dana u Tukuran, ležala sam na podu u „čistoj“ baraci, pokrivena tankom posuđenom dekom, i polako tonula u san. Odjednom sam čula poznate glasove i potom ugledala mamu i tatu s Lilikom u naručju. Bio je to nezaboravan trenutak. Uspjela sam ishoditi dozvolu da se pridružim obitelji. S njima sam dalje nastavila izbjeglički život.

Iz „čistog“ logora, u kome je bila moja obitelj, nastavili smo dalje zajedno. Dobili smo smještaj u napuštenim vilama u St. Maria di Kroče (St. Maria di Croce) u blizini Otranta, a druge grupe u također napuštenim vilama u St. Maria di Nardo. Tu smo čekači raspored za konvoj, za odlazak u Afriku. Iz više malih mjesta u okolici okupili smo se u Tarantu odakle je trebalo da krene konvoj. Smješteni smo u velike, hladne i neudobne hale, gdje smo nekoliko dana čekali dozvolu ili naredbu da nas ukrcaju u savezničke brodove koji će nas odvesti na daleki put. Nije nam tu bilo lijepo. Jedva smo čekali da odemo, iako nismo znali šta nas na kraju putovanja čeka. Negdje polovicom veljače 1944. godine ukrkali smo se na veliki ratni brod, jedan od tri takva u konvoju.

Brodovi su bili puni izbjeglica, najviše iz Dalmacije, i partizanskih ranjenika. O opasnosti nisam uopće razmišljala, a bilo je i te kako opasno. U moru mine, podmornice, a i opasnost od bombardiranja iz zraka. Na putu smo doživjeli jednu pravu uzbunu zbog preleta neprijateljskih aviona, ali se sve dobro završilo i stigli smo u Port Said, u Egiptu. Sjećam se da smo potom putovali nekom čudnom željeznicom i, na kraju, vojnim kamionom, kroz pustinju stigli na odredište.

Čitav put od Port Saida do El Šata djelovao je na nas poražavajuće. Pustinja, pijesak, velike vrućine, nigdje naselja, nigdje zelenila, pusto i tužno. Nije bio bolji dojam ni po dolasku u El Šat. Veliki broj šatora na ogromnom pješčanom prostoru bili su poređani tako da su činili nekakve ulice i rejone. Tu su bile i zidane zgrade u kojima su bile smještene kuhinje i blagovaonice.

Logor u koji smo došli nalazio se blizu Sueckog kanala, bio je to takozvani „Logor 2“, a postojala su još tri logora u blizini. „Logor 1“ se nalazio devet kilometara od Sueca, a „Logor 3“ dva kilometra zapadno

od „Logora 1“. Kratko vrijeme postojao je i logor u Katatbi, udaljen od El Šata oko 200 kilometara. Logori u koje smo smješteni služili su, prije našeg dolaska, za smještaj britanske armije.

Naša obitelj: majka Roza i otac Leon, nona Lea Atijas, sestra Lili-ka i ja, te moja tetka Regina Albahari i njen sin Albi, bila je smještena u rejonu B, šator 30B. Osim nas u tom su šatoru živjele još četiri obitelji i jedan samac. Bila je tu obitelj Kario iz Beograda, sa sinom, mojim vršnjakom, koga smo zvali Bubi, Jozef i Sara Klajnodštajn sa posvoje- nom nećakinjom Nadom Levi Klajnodštajn, čiji su roditelji stradali (Nada Klajnodštajn, udata Čuk, sada živi u Zagrebu), Finika Šnitlinger s kćerkom, moj vršnjak Hari Štajner (nakon rata novinar u Beogradu) s majkom, i samac, odvjetnik Franić iz Makarske.

El Šat 1944: susret sa Jevrejima koji su bili u engleskoj vojsci; na snimku su olovkom naznačene MIRA (1), LEA (2) i RIKICA ALTARAC (3) i NADA LEVI (4)

Poljski kreveti su bili poredani jedan pored drugog s jedne i druge strane šatora. Životni su uslovi bili dosta teški s obzirom na različitu životnu dob, muškarce i žene, te djecu i starce. Nasuprot našoj porodici bio je smješten teško bolestan Jozef Klajnodštajn koji je, nažalost, tamo i umro.

Živjeli smo kao u nekoj komuni. Zvono je oglašavalo doručak, čaj, ručak, užinu i večeru. Mogli smo jesti u blagovaonici, ali i donositi hranu u šator. U malim i ozidanim prostorima, na više punktova u našem rejonu, imali smo vodu, toplu i neukusnu, tako da smo umjesto vode uglavnom pili čaj.

Hrane je bilo dovoljno, iako nije bila po našem ukusu. Moja je mama više puta i sama ponešto skuhala. Tata je pak ponešto zaradio kao brijač pa je mogao i nešto kupiti u kantini. Naš dobar prijatelj napravio nam je malu limenu peć s pećnicom tako da je mama nekad pekla pitu (pastel). Odjeću smo dobivali od Crvenog križa, a spretne ruke su i od spavačica znale napraviti haljine, pa se može reći da smo bili pristojno odjeveni. Žene su se bavile ručnim radovima i ukrašavale su svoj dio šatora. Obično su to bili radovi na vrećama u kojima je stizala hrana.

Preko dana je bilo užasno vruće, a noći su bile hladne. Ponekad su puhali vrući i neugodni vjetrovi, a jednom smo doživjeli i pravu pustinjsku oluju koja je mnoge šatore porušila.

U El Šatu je i odeća bila primerena belini peska i vrelini: LEA, RIKICINA mlada sestra, je u naručju majke, a RIKICA je u sredini slike, u beloj haljini

Poslije nekoliko mjeseci boravka u logoru, naša je obitelj, nas sedmero, dobila zaseban smještaj u pola šatora. Drugu polovicu šatora dobila je druga obitelj, a bili smo odjeljeni platnenim zidom.

Život je u logoru bio veoma organiziran. Svi su imali nekakva zaduženja ili dežurstva. Postojali su logorski odbori, koji su bili odgovorni Centralnom odboru zbjega. Rejonski su se odbori neposredno brinuli o potrebama svog rejona, a te je potrebe koordinirao odbor logora. Osobno sam bila član logorskog, a kasnije i centralnog odbora USAOH (Ujedinjeni savez antifašističke omladine Hrvatske) za zbjeg. Radila sam u rejonskom prosvjetnom odjelu i išla u školu, u treći razred gim-

nazije. Za odličan uspjeh pohvaljena sam kao najbolja učenica III/a razreda i dobila knjižicu „Deklaracija II zasjedanja AVNOJ-a“ (Antifashiističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije).

Nakon izvjesnog vremena u logoru su osnovane razne radionice (krojačka, obućarska, brijačka...) koje su djelatnost obavljale besplatno. Koristili su se svakojaki materijali kao što su: limenke, stare krpe itd. Spretne žene su iz šatorskih konopaca vadile niti i plele razne odjevne predmete.

Kulturno-prosvjetna djelatnost se odvijala po grupama. Postojao je logorski pjevački zbor pod vodstvom maestra Josipa Hatzea, i kazališna grupa koja je, koliko se sjećam, nastupala i u Kairu. Kasnije su izdavane i razne brošure o omladini i pionirima. Kako sam već prije spomenula, tata je radio kao brijač, a najviše se angažirao kao član logorske vjerske sekcije te obavljao židovske vjerske obrede. Obredima su prisustvovali i Židovi koji su bili pripadnici britanske vojske, stacionirane negdje u blizini. Posjećivali su nas osobito za židovske blagdane. I svi drugi su upražnjavali svoje vjerske obrede i običaje.

Od Jakova Mizrahija, pripadnika engleske vojske, tata je dobio molitvenik kojim se služio u El Šatu. Na praznim stranicama upisao je imena Židova umrlih u logoru, a koji su, uz obred, tamo pokopani. Upisao je i troje židovske djece koja su tamo rođena. Jakov Mizrahi bio je iz Jerusalima.

U logoru se radalo, živjelo i umiralo. Sklapani su i brakovi ali teški uvjeti odnosili su velik broj novorođene i djece do dvije godine života, a dakako i starije osobe. U logoru je ustanovljeno i groblje na kojem je podignut spomenik. Nažalost, s vremenom groblje je devastirano i kao takvo je neprepoznatljivo. Koliko mi je poznato, poduzimaju se koraci da se to groblje obnovi.

Za završetak rata doznali smo u noći između 9. i 10. svibnja 1945. Svi smo izašli van šatora i ludo se veselili. S nestrpljenjem smo očekivali povratak u Jugoslaviju. Povratak je bio organiziran po grupama. U srpnju 1945. vratili smo se u Split.